DOI:10.35774/app2022.04.036
УДК 342.9 (477)

Сніжана Верба,
здобувач,
Західноукраїнський
національний університет
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-5676-980X

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Представлено результати дослідження проблеми нормативно-правового забезпечення науково-дослідної роботи студентів у процесі навчання у закладі вищої освіти. Виокремлено позитиви та прогалини в чинному законодавстві. Зазначено, що в нормативних актах України наявна правова колізія. Законодавство України не відносить студентів до суб'єктів наукової діяльності. Водночас на рівні підзаконних актів та внутрішніх актів ЗВО окремо передбачено НДР студентів як окремий вид їх наукової діяльності, а самі студенти визначені як суб'єкти такої діяльності.

Ключові слова: *науково-дослідна робота, науково-дослідна робота студентів, студент, заклад вищої освіти, нормативно-правові акти.*

Verba S.

Scientific research work of students in the specialist education training system: regulation and legal regulation

The article presents the results of a study of the problem of regulatory and legal support of students' research work in the process of studying at a higher education institution. Positives and gaps in the current legislation are highlighted. It is noted that there is a legal conflict in the normative acts of Ukraine. The legislation of Ukraine does not classify students as subjects of scientific activity. At the same time, at the level of by-laws and internal acts of the Higher Education Institution, student research is separately provided for as a separate type of their scientific activity, and students themselves are defined as the subjects of such activity.

As a result of the study, a number of practical recommendations were formulated. The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities» should provide for the subjectivity of students as participants in scientific research activities, primarily at the level of higher education institutions. In the Law of Ukraine «On Higher Education»: clearly provide for the implementation of the principle of integration of educational, scientific and educational work at all stages and levels of the educational process; to expand the status of students to subjects of scientific activity within the framework of the National Academy of Higher Education with the corresponding rights and obligations; to provide a detailed list of forms and mechanisms of student involvement in the NDR of higher education both during the educational process (as a mandatory type of activity) within the framework of the implementation of the curriculum, and in extracurricular time (on a voluntary basis). In the «Regulations on the Organization of Scientific, Scientific and Technical Activities in Higher Educational Institutions of III and IV Levels of Accreditation», the Ministry of Education and Culture of Ukraine defines the department as the main structural-organizational and executive unit for the conduct of student development in the structure of higher education institutions with the corresponding rights and responsibilities. It is proposed to expand the existing normative and organizational system of encouraging students and their academic supervisors from among the teaching staff (including material ones) for the implementation of scientific research works at the expense of state and non-state funds, the possibilities of grant programs, to provide for an increase in the weight of the indicators of the student's NDR when conducting scientific attestation of ZVO.

Keywords: *research work, research work of students, student, institution of higher education, legal acts.*

Постановка проблеми. Науково-дослідна діяльність студентів – це один із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання спеціалістів з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науки і техніки. Серед найголовніших вимог сучасного ринку праці – вимоги розвитку творчого, ініціативного фахівця, який володіє теоретичними знаннями, практичними організаційними навичками і вмінням спрямовувати свою діяльність та діяльність колективу на вдосконалення виробничого процесу. Неодмінною умовою виконання цієї вимоги є широке залучення студентів ЗВО до науково-дослідної роботи (далі – НДР).

© Сніжана Верба, 2022

Складовою розвитку науки у ЗВО є підвищення якості підготовки спеціалістів, які здатні після закінчення навчання самостійно вирішувати серйозні наукові завдання, йти у рівень з передовими ідеями теорії і практики управління народним господарством в умовах ринкової економіки. Саме тому упродовж навчального процесу важливо сформувати систему мотивації студентства для свідомого проведення наукових досліджень, привчити студентів системно мислити уже на ранніх етапах професійної діяльності.

З огляду на зазначене важливо дослідити правовий статус науково-дослідної роботи студентів (далі – НДРС), проаналізувати рівень її нормативно-правового забезпечення, виявити можливі прогалини та недоліки її нормативно-правової фіксації та сформулювати відповідні рекомендації, що становить комплексну **мету дослідження.**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика науково-дослідницької діяльності студентів у системі підготовки фахівців у ЗВО відображена у працях українських дослідників, зокрема у публікаціях Л. Альошкіної та І. Новака [1], Ю. Єчиної [2], О. Кравченко [3], О. Повідайчика та М. Повідайчика [4], Г. Пономарьової [5], В. Прошкіна [6], Н. Уйсімбаєвої [7], Л. Юрчишиної [8] тощо. Однак в абсолютній більшості з них ідеться про організаційно-педагогічні аспекти проблеми, а правові спекти залишилися фактично поза увагою. Це додатково посилює актуальність її дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним є питання місця і ролі НДР у системі навчального процесу здобувача вищої освіти. Його залучення до наукових досліджень безпосередньо впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання, його структуру, підвищуючи якість підготовки майбутніх спеціалістів. У навчальному закладі важливо стимулювати в студентів прагнення до наукових досліджень і навчити їх отримувати задоволення від поглибленої пошукової творчої діяльності, яка можлива лише за умови оволодіння прийомами самостійного критичного мислення. Водночас потреби наукоємного навчання сприяють удосконаленню навчальних планів, методиці викладання, змушують професорсько-викладацький склад постійно шукати нові форми і методи своєї діяльності, що чинить зворотній ефект – збагачує науку педагогіку та спеціалізовані науки новими знаннями та узагальненнями про впровадження новітніх елементів навчальної діяльності в умовах сучасних потреб пошуково-аналітичної діяльності молодих фахівців у висококонкурентному середовищі ринку праці. Зрештою активне залучення студентства до НДР сприяє якісному рівню підготовки майбутніх магістрів та аспірантів, популяризації науки в професійному середовищі та загалом в суспільстві.

З огляду на зазначене, НДРС є невід›ємною частиною і обов'язковою умовою успішної роботи закладу вищої освіти XXI ст.

Основні форми залучення студентів до НДР: 1) науково-дослідна робота, що є складовою навчального процесу і обов›язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики на замовлення підприємств тощо); 2) НДРС поза навчальним процесом:

– участь у наукових дослідженнях кафедр в рамках роботи в наукових гуртках та проблемних групах, де навіть студенти-першокурсники уже мають змогу пізнавати ази пошукової та аналітично-дослідницької роботи в рамках виконання нескладних та невеликих за обсягом завдань, наприклад підготовка рефератів-повідомлень на задану тему, тез на конференцію тощо;

– залучення до виконання професорсько-викладацьким складом науково-дослідних проектів як помічників, практикантів у лабораторіях, архівах, на виробництві, в органах влади та місцевого самоврядування;

– участь у наукових творчих конкурсах та олімпіадах з окремих дисциплін та наукових напрямів.

Такий широкий спектр можливостей залучення студентів до НДР закладу вищої освіти потребує відповідного нормативного врегулювання, мета якого – закріплення залучення студентів до НДР як обов'язкової частини їх професійної підготовки, формування всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця, підвищення загального рівня і престижу наукової діяльності.

Аналіз тексту законодавства України щодо участі студентів в НДР засвідчує недостатній рівень нормативно-правової фіксації даного напряму діяльності ЗВО. Зокрема, в Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» участь студентів в НДР згадується у трьох випадках: 1) залучення студентів (серед інших) «до науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт» в рамках завдань діяльності Центрів колективного користування науковим обладнанням при ЗВО (п. 2 ч. 2 ст. 13); 2) залучення студентської молоді до наукової та науково-технічної діяльності як завдання діяльності Національного

фонду досліджень України (ч. 1 ст. 49); 3) обмін студентами як одне з багатьох завдань в рамках державної підтримки міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва (п. 7 ч. 2 ст. 66) [9].

Закон України «Про вищу освіту» в частині наукової діяльності окремо згадує студентів лише в статті 41 про створення в системі ЗВО Наукових товариств студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених як елементів громадського самоврядування, які мають забезпечувати «захист прав та інтересів осіб, які навчаються або працюють у закладі вищої освіти, зокрема щодо питань наукової діяльності, підтримки наукоємних ідей, інновацій та обміну знаннями", серед іншого представляють інтереси студентів перед адміністрацією навчального закладу з питань наукової роботи. У п. 8 ч. 2 ст. 66 як елемент інтеграції освітніх та наукових закладів системи Національної академії наук України передбачено організацію на базі наукових установ і організацій останньої, а також національних галузевих академій наук «систематичної виробничої практики студентів закладів вищої освіти із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень» [10].

Значно ширше трактування НДР студентів містить «Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» МОН України. Передбачено включення студентів до складу колективів для виконання програм та проєктів фундаментальних і прикладних досліджень. За студентами прямо визнано статус повноцінних суб'єктів наукової діяльності в ЗВО. Науковий доробок студентів визнано «складовою науково-технічного потенціалу ЗВО» [11].

Деталізоване трактування наукової діяльності студентів спостерігаємо в нормативно-правових актах окремих навчальних закладів, які стосуються організації та забезпечення діяльності наукових підрозділів, що, як правило, відображена в статутах університетів. Наприклад, в «Положенні про Науково-дослідну частину Львівського національного університету імені Івана Франка» в п. 2.8 окремо передбачено, що «наукові дослідження в університеті проводять наукові та науково-педагогічні працівники, а також докторанти, аспіранти і студенти» [12]. Як зразкове для усіх ЗВО можемо вважати окреме «Положення про науково-дослідну роботу студентів у закладі вищої освіти «Подільський державний університет», яке визначає науково-дослідну роботу студентів як «один з пріоритетних завдань Університету» і «невід'ємну складову частину підготовки кваліфікованих спеціалістів» [13]. Документ повною мірою враховує значення НДР студентів для їх професійної підготовки, насамперед для творчої реалізації отриманих в університеті знань, умінь і навичок, самостійності та ініціативи у навчанні і майбутній практичній діяльності, підвищення їх мотивації до навчання, та передбачає наскрізний характер наукової роботи студентів вже з першого курсу навчання від підготовки освітніх програм та відповідного методичного забезпечення до забезпечення матеріально-технічної бази університету, зокрема електронними інформаційними ресурсами, із врахуванням усіх можливих практикованих у сучасній системі освіти форм реалізації, вище згаданих у даній публікації. Окремо передбачено обов'язкове врахування проведення НДР студентів в індивідуальних планах роботи викладачів та окрему звітність кафедр за певним пунктом наукової діяльності за календарний рік. Передбачено доволі чітку систему мотивації НДР студентів, зокрема фінансова і матеріально-технічна підтримка кафедр, лабораторій і наукових колективів, які активно займаються НДР, нагородження (в т. ч. грошове) студентів та їх керівників-викладачів за активну роботу в даному напрямі освітньо-наукової діяльності.

Отже, наявна певна правова колізія. Законодавство України не відносить студентів до суб'єктів наукової діяльності. Водночас на рівні підзаконних актів та внутрішніх актів ЗВО окремо передбачено НДР студентів як окремий вид їх наукової діяльності, а самі студенти визначені як суб'єкти такої діяльності.

Рекомендуємо: 1) в Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» передбачити суб'єктність студентів як учасників науково-дослідної діяльності насамперед на рівні ЗВО; 2) в Законі України «Про вищу освіту»: чітко передбачити виконання принципу інтеграції навчальної, наукової та виховної роботи на всіх етапах і рівнях освітнього процесу; розширити статус студентів до суб'єктів наукової діяльності в рамках НДР ЗВО з відповідними правами та обов'язками; передбачити деталізований перелік форм і механізмів залучення студентів до НДР ЗВО як під час навчального процесу (як обов'язковий вид діяльності) в рамках виконання навчального плану, так і в позанавчальний час (на добровільних засадах); 3) в «Положенні про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації» МОН України визначити кафедру як головний структурно-організаційний та виконавчий підрозділ для проведення НДР студентів в структурі ЗВО з відповідними правами та обов'язками; 4) розширити наявну нормативну та організаційну систему заохочення студентів та їх наукових керівників серед професорсько-викладацького складу (в т. ч. матеріальну) для реалізації науково-дослідних робіт за

рахунок державних та недержавних фондів, можливостей грантових програм, передбачити підвищення ваги показників НДР студентів під час проведення наукової атестації ЗВО.

Список використаних джерел

1. Альошкіна Л. П., Новак І. М**.** особливості організації та перспективи розвитку науково**-**дослідної роботи здобувачів вищої освіти у вітчизняних закладах вищої освіти. *Ефективна економіка.* 2021. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8674 (дата звернення: 20.11.2022)
2. Єчина Ю. С. Науково-дослідницька діяльність студентів як підґрунтя науково-технічного розвитку. *Вісник КНУДТ.* 2012. № 5. С. 341–347.
3. Кравченко О. І. Стратегічні напрями розвитку наукової діяльності закладу вищої освіти. *SSRN*. February 20, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3541668 (дата звернення: 18.11.2022)
4. Повідайчик О. С., Повідайчик М. М. Основні підходи до науково-дослідницької роботи студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (40). С. 216–218.
5. Пономарьова Г. Ф. Науково-дослідницька діяльність студентів як підґрунтя науково-технічного розвитку. *Наукові записки кафедри педагогіки Вип. XXIV.* Харків, 2010. С. 138–144.
6. Прошкін В. Основні підходи до визначення поняття «науково-дослідна робота студентів». *Наукова скарбниця освіти Донеччини.* Вип. 2 (5). 2009. С. 114–117.
7. Уйсімбаєва Н. В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця. *Зб. наук. праць: Наукові записки. Вип. 88. Серія: Педагогічні науки.* Кіровоград : РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2010. С. 243–246.
8. Юрчишина Л. І. Конспект лекцій з дисципліни «Основи наукових досліджень». Дніпропетровськ, НГУ, 2013. 68 с.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 3. Ст. 25.
10. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
11. Міністерство освіти і науки України. Наказ від 01.06.2006 № 422. Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах ІІІ та ІV рівнів акредитації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06#Text (дата звернення: 23.12.2022)
12. Положення про Науково-дослідну частину Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2016. 7 с.
13. Положення про науково-дослідну роботу студентів у закладі вищої освіти «Подільський державний університет». м. Кам'янець-Подільський, 2021. 9 с.

References

1. Aloshkina, L. P. & Novak, I. M. (2021). Osoblyvosti orhanizatsii ta perspektyvy rozvytku naukovo-doslidnoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity u vitchyznianykh zakladakh vyshchoi osvity [Peculiarities of the organization and prospects for the development of scientific research work of students of higher education in domestic institutions of higher education]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy, 2*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8674 [in Ukrainian]
2. Iechyna, Yu. S. (2012). Naukovo-doslidnytska diialnist studentiv yak pidhruntia naukovo-tekhnichnoho rozvytku [Scientific and research activity of students as a basis for scientific and technical development]. *Visnyk KNUDT – Bulletin of KNUDT, 5,* 341-347 [in Ukrainian]
3. Kravchenko, O. I. (2020). Stratehichni napriamy rozvytku naukovoi diialnosti zakladu vyshchoi osvity [Strategic directions of the development of scientific activity of the institution of higher education]. *SSRN*. February 20, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3541668 [in Ukrainian]
4. Povidaichyk, O. S. & Povidaichyk, M. M. (2017). Osnovni pidkhody do naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv [Osnovni pidkhody do naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series:* «*Pedagogy. social work*»*, 1 (40),* 216-218 [in Ukrainian]
5. Ponomarova, H. F. (2020). Naukovo-doslidnytska diialnist studentiv yak pidhruntia naukovo-tekhnichnoho rozvytku [Scientific and research activity of students as a basis for scientific and technical development]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Vypusk XXIV – Scientific notes of the Department of Pedagogy Issue XXIV.* Kharkiv, 138-144 [in Ukrainian]

6. Proshkin, V. (2009). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia «naukovo-doslidna robota studentiv» [Basic approaches to the definition of the concept of «research work of students»]. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny – Scientific treasury of education of Donetsk region, 2 (5),* 114-117 [in Ukrainian]
7. Uisimbaieva, N. V. (2010). Naukovo-doslidnytska diialnist maibutnoho fakhivtsia [Research activity of the future specialist]. *Zb. nauk. prats: Naukovi zapysky. Vyp. 88. Seriia: Pedahohichni nauky – Coll. of science works: Scientific notes. Vol. 88. Series: Pedagogical sciences.* Kirovohrad: RVVKDPU im. V. Vynnychenka, 243-246 [in Ukrainian]
8. Iurchyshyna, L. I. (2013). Konspekt lektsii z dystsypliny «Osnovy naukovykh doslidzhen» [Outline of lectures on the discipline «Fundamentals of Scientific Research»]. Dnipropetrovsk, NHU [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» [Law of Ukraine «On scientific and scientific and technical activity»] (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada (VVR), 3*, 25 [in Ukrainian]
10. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvit» [Law of Ukraine «On Higher Education»] (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada (VVR), 37-38*, 2004 [in Ukrainian]
11. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Nakaz vid 01.06.2006 № 422. Shchodo Polozhennia pro orhanizatsiiu naukovoi, naukovo-tekhnichnoi diialnosti u vyshchykh navchalnykh zakladakh III ta IV rivniv akredytatsii [Ministry of Education and Science of Ukraine. Order dated 01.06.2006 No. 422. Regarding the Regulation on the organization of scientific, scientific and technical activities in higher educational institutions of III and IV levels of accreditation].* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06#Text [in Ukrainian]
12. *Polozhennia pro Naukovo-doslidnu chastynu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Regulations on the Scientific Research Unit of Ivan Franko Lviv National University]* (2016). Lviv [in Ukrainian]
13. *Polozhennia pro naukovo-doslidnu robotu studentiv u zakladi vyshchoi osvity «Podilskyi derzhavnyi universytet» [Regulations on the research work of students at the higher education institution «Podilskyi State University»]* (2021). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 08.12.2022